

KORKUT ATA TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI DERGİSİ
Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi
The Journal of International Turkish Language & Literature Research

Sayı/Issue 10 (Mart/March 2022), s. 230-255.
Geliş Tarihi-Received: 01.03.2023
Kabul Tarihi-Accepted: 20.03.2023
Araştırma Makalesi-Research Article
ISSN: 2687-5675
DOI: 10.51531/korkutataturkiyat.1258784

Âşık Tarzı Şiir Geleneğinde Deprem Destanları

Earthquake Epics in Minstrel Poetry Tradition

Cafer ÖZDEMİR*

Öz

Âşık tarzı şiir geleneği başlangıcından günümüze Türk toplumunun yaşantısını, kültürel mirasını, yaşadıkları olayları başarılı bir şekilde bünyesine katmış; bu nedenle sanat icrasının yanında habercilik, kültürel mirası geleceğe aktarma gibi işlevleri de yerine getirmiştir. Gelenek, toplumun başından geçen her çeşit olayı anlatır ve aktarırken özellikle destan türüne başvurmuştur. Geçmişte yaşananlar geleneğin icracıları âşıkların perspektifinden kimi zaman objektif, kimi zaman o andaki hâletiruhiyelerinin etkisiyle subjektif olarak şiire aktarılmaktadır. İçinde yaşadığı toplumun etkisi ile biçimlenen ve olgunlaşan bu sanatçıların toplumsal hafızaya uygun ürünler verdikleri görülür. Bir toplumu derinden etkileyen, kimi zaman binlerce can ve mal kaybına sebep olan depremler de âşıklar için bir anlatım malzemesi olmuştur. Bu nedenle deprem kuşağında yer alan Türkiye’de meydana gelen depremler birçok destanın üretilmesine vesile olmuştur. Çalışmamızda Türkiye’de meydana gelen büyük depremler nedeniyle âşıklar tarafından yazılmış/söylenmiş destanlar söz konusu edilmiştir. Tespit ettiğimiz destanlar depremlerin kronolojisine göre incelenmiştir. Bu noktada 1766 İstanbul, 1893 Erzurum Tortum, 1894 İstanbul, 1939 Erzincan, 1943 Tosya Ladik Depremi ve 1992 Erzincan Depremi olmak üzere altı büyük deprem nedeniyle söylenmiş şiirler incelenmiştir. Sonuçta farklı zamanlarda ve farklı mekânlarda yaşanmış olsalar da âşıkların depremleri anlatış tarzlarının ve temas ettikleri noktaların benzer olduğu görülmüştür. Deprem bir kader olarak görülmesi, insanların ve toplumun bozulması nedeniyle gerçekleşmesi, can ve mal kayıplarının gözlenmesi bu ortak noktalardan birkaçıdır. Yüzlerce yıldır aynı acıları yaşayan bir toplumun fertlerinin deprem destanlarından istifade edeceği birçok noktanın olacağı kanaatindeyiz.

Anahtar Kelimeler: Âşıklık geleneği, destan, Türkiye, deprem, aktarım.

Abstrakt

The tradition of Âşık style poetry has successfully incorporated the life, cultural heritage and events of the Turkish society from its beginning to the present day; For this reason, besides performing art, it also fulfilled functions such as journalism and transferring cultural heritage to the future. The tradition, while telling and conveying all kinds of events experienced by the society, especially refers to the epic genre. What happened in the past is transferred to poetry from the perspective of the minstrels, the performers of the tradition, sometimes objectively and sometimes subjectively with the influence of their moods at that moment. It is seen that these artists, shaped and matured by the influence of the society they live in, produce products suitable for social memory. Earthquakes, which deeply affect a society and sometimes cause thousands of loss of life and property, have also become a narrative material for lovers. For this reason, the earthquakes that occurred in Turkey, which is located in the earthquake zone, have been instrumental in the production of many epics. In our study, epics

* Doç. Dr., Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, Samsun/Türkiye, eposta: cafer.ozdemir@omu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-5794- 5828.

written/sung by minstrels due to the great earthquakes that took place in Turkey are mentioned. The epics we identified were analyzed according to the chronology of earthquakes. At this point, the poems uttered due to six major earthquakes: 1766 Istanbul, 1893 Erzurum Tortum, 1894 Istanbul, 1939 Erzincan, 1943 Tosya Ladik Earthquake and 1992 Erzincan Earthquake were examined. As a result, it has been seen that the minstrels' narrative styles of earthquakes and the points they contacted were similar, even though they were experienced at different times and in different places. Considering the earthquake as a destiny, occurring due to the deterioration of people and society, and observing the loss of life and property are some of these common points. We are of the opinion that there will be many points where the members of a society who have experienced the same suffering for hundreds of years will benefit from earthquake epics.

Keywords: The tradition of Âşık style, epic, Turkey, earthquake, transfer.

Giriş

Yeryüzünde yaşayan insanoğlu içinde bulunduğu mekânları genişletip imar ederek bir yandan yaşamını kolaylaştırırken diğer yandan da modern şehirler oluşturup coğrafyaya hâkim olma arzusunun gerçekleştirilmiştir. Yerleşik yaşam kültürünün etkisi ile insanlar belirli bir mekânda çok sayıda insanla birlikte yaşamak durumundadır. Bu da insanların barınma, altyapı, yiyecek, giyecek gibi birçok problemin üstesinden gelmesini gerektirmektedir. Barınma ihtiyacı şehirlerde birbirine yakın ve yüksek katlı binaların yapılmasına neden olmaktadır. Bu durum insanların yaşam alanlarını sınırlandırmakta ve onları genellikle yaşadıkları coğrafyadan koparmaktadır.

Tarihe bakıldığında insanların yaşam mekânı olarak daha çok ulaşımı kolay ovaları, su ihtiyacından dolayı nehir kenarlarını, verimli arazileri veya stratejik noktaları tercih ettiklerini görmekteyiz. Bu durum insanların temel ihtiyaçlarının sağlanmasında kolaylık sağlar. Fakat böyle bir tercih bir doğal âfet durumunda yerleşim yerlerinin büyük hasar görmesine ve binlerce insanın ölmesine neden olmaktadır. İlginç olan şu ki büyük âfetler yaşayıp can ve mal kayıpları yaşamış olsalar da insanlar, mekân değişikliğini asla düşünmemektedir. Hatta aynı coğrafyada aynı âfetlerin büyük zararlar vermiş olması bile bu değişimi akıllara getirmemektedir. Yaşanan trajediler, gerçekleşen yaralanmalar ve ölümler, maddî kayıplar hafızalara kazınsa dahi bir zaman sonra küllenmekte ve eski alışkanlıklara tekrar dönülmektedir. Oysa Türkiye coğrafyası bir deprem mekânıdır ve yapılacak her adımın, imara açılacak her alanın, inşa edilecek her binanın inceden inceye düşünülerek karar verilmesi ve şartlarına göre yapılması gerekmektedir. Geçmişe dönüp baktığımızda Türkiye'deki üç önemli fay hattında yer alan yerleşim birimlerinde büyük depremler meydana gelmiştir. Binlerce insanın ölümüne ve maddî kayıplara neden olan bu âfetler defalarca tekrar ederek kendisini hiç unutturmamıştır.

Âşığın yaşadığı dönemin ve coğrafyanın olağanüstü şartları sanatçı kimliğine sahip âşıkların deprem, salgın hastalık, kıtlık, yangın ve savaş gibi özel konuları işlemelerine imkân tanımaktadır. İçinde yaşanan kültürün ve bireysel duyguların perspektifinden sunulan olaylar estetik bir form biçiminde bir sanat ürünü haline gelmektedir. Bu tarz şiirlerde olayların topluma ve bireylere etkilerini tam anlamıyla kestirmek mümkün olmasa da olayın niteliği ve nüfuzuna dair ipuçları elde etmek ve buradan çıkarım yapmak mümkündür (Özdemir, 2021, s. 88). Bu şiirler bize, hem âşık hem de ortaya koyduğu ürünle ilgili bilgi vermektedir. Toplumuna duyarlı bir sanatçı kimliğine sahip âşıklar deprem destanlarında sanatlarının çok ötesinde, insanî bakıştan millî bakışa dönüşen bir kavrayışı ve durum tespitini göz önüne sermektedir. Tarihi süreçte bu şiirler yaşanan olayın sıcaklığını hissetmede önemli görevler üstlenmektedir.

Hatta yaşanan felâketle ilgili tarihi kayıtların yetersiz olması bu şiirlerin tarihi belge olarak değerlendirilmesini de zorunlu kılmaktadır.

Depremler neticesinde yaşanan acılar ve kayıplar insanları derinden etkilemiştir. Halkın eli, gözü ve kulağı olan âşıklar, kimi zaman olayın tanığı olarak, kimi zaman da anlatılardan etkilenerek duygularını destan türünde dile getirmişlerdir. Yaşanılan trajediyi ve kayıpları duygusal bir atmosferde ortaya koyan bu şiirler, yıkımın halk üzerindeki etkisini göstermesi bakımından tarihî belgelerden de ayrıcalıklı bir yere sahiptir. Çünkü tarihi belgeler duygulara yer vermeden nesnel ölçütlerle kayıpları ortaya koyarken bu şiirler kayıplar ve ölümler üzerine insancıl bir bakışın izlerini taşır. Bu bakış, aslında ferdî bir bakış değil, o toplumda yaşayan âşığın toplumu adına ürettiği bir bakıştır. Âşık bu şiirlerde birlikte yaşadığı insanların dili olarak onların sözcülüğünü yapmakta ve onlarla birlikte yas tutmaktadır. Dolayısıyla genelde destanlarda özeldir ise deprem destanlarında meydana gelen olayları haberleştirerek aktarma kaygısı insanî bir perspektiften sunulmaktadır. Geçmişten günümüze ortaya konulan deprem destanlarını incelediğimizde bu açıdan ortak noktaları olduğunu söylemek mümkündür.

Deprem konusu Klasik Türk şairlerinin şiirlerine de yansımıştır. Bunlardan biri de Gelibolulu Sunî'ye aittir. Bu şiir bir destan metni değildir, fakat destanlardaki söyleyişe yakın olması ve halkın depremler karşısındaki düşüncelerini ve anlayışlarını yansıtması bakımından önemli bir eserdir. 1509 yılında İstanbul'da meydana gelen büyük deprem çevre yerleşim birimlerinde de etkili olmuş ve büyük tahribata yol açmıştır. Bu şiirde Sunî, depremlerin meydana geliş nedenlerine ve depremin etkisine kısaca değinmiştir. Ona göre fitne, fesadın ve günahın artması, yüksek sarayların yapılması depremlerin meydana geliş nedenidir: "Dimezler miydi nâsîhler bu halka/Fesâd u fitneyi Sübhân götürmez", "Günâhı şol kadar yüklendiler kim/Bu tâg u taş degül mizân götürmez" (Yakar, 2002, s. 428-429). Depremlerin oluş nedenlerini insanların ve toplumun bozulmasına ve din duygularının zayıflamasına bağlama düşüncesinin günümüzde dahi çok güçlü olduğunu görmekteyiz. Aynı zamanda bu anlayışın deprem destanlarında da kendine yer bulduğunu söylemek mümkündür.

1. Deprem Destanları

Anadolu coğrafyasında meydana gelen depremler neticesinde Âşıklık geleneğinin ürünü olarak pek çok deprem destanı yazılmış/söylenmiştir. Çalışmamızda bu destanlar tespit edilecek ve özellikleri ortaya konulacaktır. Daha sonra bu destanların ortak nitelikleri belirlenecektir. Destanlar depremlerin kronolojik sırasına göre ele alınmıştır.

1.1. 1766 İstanbul Depremi

İstanbul'da çok eskiden günümüze değin büyük yıkıma ve can kaybına sebep olan depremler yaşanmıştır. 1489, 1509, 1719, 1766, 1894 ve 1999 depremleri İstanbul ve çevresinde görülen önemli depremler olarak kayda geçmiştir. İlk büyük deprem 1489 yılında gerçekleşmiştir. İkinci büyük deprem 1509 yılında gerçekleşmiş, İstanbul'da pek çok yapı yıkılmış ve dört beş bin arasında insan ölmüştür. Bu deprem tarihe Küçük Kıyamet olarak geçmiştir. 1719 depremi büyük depremlerden biridir. Pek çok yapı yıkılmıştır. 22 Mayıs 1766 tarihinde gerçekleşen deprem ise büyük yıkımlara ve can kaybına neden olmuştur. Etkisi uzun süre devam etmiş, hatta 25 Temmuz'da meydana gelen ikinci sarsıntı bu deprem kadar yıkıcı olmuştur. Birçok tarihi yapı yıkılmış veya hasar almıştır (Sezer, 1996, s. 169-171).

Osmanlı döneminde gerçekleşen bu depremlerle ilgili bazı tarihi kayıtlar da mevcuttur. Bunlar arasında 1719 İstanbul depreminden sonra kaleme alınan Risale-i Zelzele dikkat çekici bir eserdir. İlk müstakil deprem kitabı olarak adlandırılan bu eserin içeriği oldukça ilginçtir. Eserde depremin şiddeti, etkileri, yıkılan binalar ve ölü sayısı hakkında bir bilgi bulunmamaktadır. 1720 yılında yazılan bu eser, 1719 depreminin meydana geliş nedeni hakkında halk arasındaki değişik söylentilerin gerçeği yansıtmaması ve depremin asıl sebebini ortaya koyma amacı taşımaktadır (Akın, 2011, s. 7).

İstanbul'da depremi mevzu eden en eski destan Ermeni asıllı Âşık Petre'ye aittir. 22 Mayıs 1766 Perşembe günü gün doğduktan yarım saat sonra meydana gelen bu deprem İstanbul ve civarında büyük tahribata yol açmıştır. İki buçuk ay botunca çeşitli aralıklarla devam eden bu depremlerde halk büyük korku yaşamış ve çadırlarda barınmak zorunda kalmıştır. Destan şairinin adı Petro veya Bedros olup Kütahyalı Ermeni bir tabiptir. Destan Ermeni harfleri ile Türkçe yazılmıştır. Zelzele kelimesi yerine Türkçe "titreme" kelimesinin kullanılması oldukça ilginçtir (Öztelli, 1976, s. 563).

Destanlar genellikle dörtlüklerden oluşmasına rağmen üç dizelik bentlerden oluşan, türkü düzenine benzeyen destanlar da mevcuttur. Türkülerde olduğu gibi bentlere değişik sayıda bağlama dizeler eklemek mümkündür. Bu bentlerden sonra aynı kalan veya değişebilen iki dizelik bağlama bulunabilir (Esen, 1999, s. 9-10). Âşık Petre'ye ait aşağıdaki destan üç dizelik 26 bentten oluşmakta ve her bendin sonunda aynen tekrar eden üç dizelik bağlama bendi bulunmaktadır. Türkü formunda olan bu destanda âşık, depremin bir tanığı olarak deprem sonrası manzarayı kimi zaman objektif, kimi zaman duygusal ifadelerle resmetmektedir. Şiirde geçen bir Ermeni takvimi olan "Armen" ve Hz Meryem anlamına gelen "Valide-i Misah" ifadelerini göz ardı edersek âşığın Müslüman bir Türk olduğu izlenimi ediniriz. Kullanılan kalıp sözlere ve anlatım üslubuna dikkat ettiğimizde Âşık Petre'nin Âşıklık geleneği ile yakından ilgili olduğunu söyleyebiliriz. Şiirde tekrar eden bağlama bendi "tövbe" kelimesinin tekrarı üzerine kurulmuştur. Her bendin sonunda depremi yaşayan veya yaşamayan binlerce insana "merhametli Hakk'a" karşı tövbe çağrısı yapılmaktadır. Bu çağrı yaşanan depremin müsebbibi olarak günah işlemiş insanlara işaret etmektedir. İleriki örneklerde sıkça göreceğimiz gibi insanların hatalarının veya günahlarının sonucu olarak Allah tarafından depremlerle cezalandırılma anlayışı Türk toplumunda günümüzde de oldukça yaygındır.

Şiir 11 heceli vezinle yazılmıştır fakat bazı dizelerde veznin bozuk olduğu görülmektedir. Âşık taşırma dörtlüğünde Petre mahlasından önce "edna ve kul" sıfatlarını kullanmaktadır. Bu durum onun "kul" sıfatını kullanan bazı Alevi-Bektaşî âşıklarının şiirlerine de vâkıf olduğunu göstermektedir. Bu dörtlükte hayatın geçiciliğine vurgu yapmakta ayrıca Hz. Meryem adını zikretmektedir.

Şiirin ilk iki bendi açış bendidir. Bu iki bentte olayın mekânı ve yaşanan acıların anlatılamayacak kadar derin olması üzerinde durulmaktadır. Olayın şaşkınlığı ve trajedinin büyüklüğü bu ifadelerde rahatça hissedilmektedir. İlk bentte gördüklerinin ve feryatların, yeryüzünde yaşananların dil ile tarif edilmesinin mümkün olmayacağını söyler. Destanlarda açış bölümünde, anlatılan olaylar "beylere, ağalara" hitap edilerek söylenir. Âşık Petre ise destanını kâmillere, âlim ve dost diye hitap ettiği kişilere arz edecektir.

Destanın üçüncü dörtlüğü depremin zamanını bildirmektedir. Şiirde geçen tarih Cahit Öztelli'ye göre Ermenilerin Tomar adını verdikleri özel takvime göre belirtilmiştir

ve bu tarih miladi 1766 yılına tekabül etmektedir (1976, s. 564). Şiirde zikredilen 11 Mayıs zannımızca yine bu takvime göre belirlenmiştir. Depremi perşembe günü güneş doğmadan önce gerçekleşmesi tarihi kayıtlarla da örtüşmektedir. Dolayısıyla bu bentte yıldan başlayıp günün bir bölümüne kadar geçen zaman tam olarak belirtilmiştir. Yaşanılan olayların zamanını yıl, ay, gün ve saat olarak belirtmek deprem destanlarının ortak niteliklerinden biridir.

Şiirin dört, yedi, on ve on altıncı bentleri depremi yaşayan insanların durumlarını anlatmaktadır. “Nice insan zay oldu.” diyerek çok sayıda insanın öldüğü, kalanların, anaların, evlatların feryat ve figanının anlatılamayacağı üzerinde durulmuştur. Ölüler toprağa verilmeden çürümeye başlamıştır. Bu bentler içerisinde yer alan “Zemine geçiyorduk olan saatte.” ifadesi depremin şiddetinin yaşayanların bakışından ifade edilmesi anlamında büyük değer taşımaktadır.

Beş ve altıncı bentlerde ev, saray, cami, han, hamam, medrese, kemer, bedesten gibi yapıların çöktüğü bildirilmektedir. Çevrekale ve Yedikule gibi tarihi yapıların da zarar gördüğü ifade edilmiştir. Sekiz ve dokuzuncu bentlerde evsiz kalanlara çadırlar kurulması ve ilim adamlarının bir araya gelerek neler olduğunu incelemeleri söz konusu edilmiştir. Feryat ve figan karşısında hayrette kalmışlardır. Başkent İstanbul’un durumu “Şu şirin Âsitan döndü virane.” mısrası ile anlatılmıştır. On birinci bentte yer alan şu ifadeler şehrin önceki ve sonraki genel durumunun karşılaştırmalı ortaya konulması bakımından manidardır: “Şu cevahir yüzük taşı şirin şehre/Gül misali soldu, döküldü yere”.

Destanın on iki ve on üçüncü bentleri denizin yükselip karalara doğru hareket etmesini bildirmektedir. Bu deprem İstanbul’da tsunamiye neden olmuştur. Şiirde balıkların karaya veya engine kaçması ve kayıkların deryaya veya karaya kaçma konusunda şaşırması ifadeleri bu olayın izlerini taşımaktadır. On dördüncü bentte Hint ülkesi ve Yemen’de depremin duyulduğundan bahsedilmektedir. İletişim imkânlarının sınırlı olduğu bir dönemde depremin uzak ülkelerde de duyulması facianın boyutunu göstermesi açısından önemlidir. Ayrıca depremi görenin az olmasına rağmen “dilde söylenmesi” olayların ne kadar yayıldığını göstermektedir.

On beşinci bentte depremin ardından artçı sarsıntıların devam ettiğini ve iki buçuk ay sonra salı günü tekrar büyük bir depremin meydana geldiğini görmekteyiz. Bu durum tarihi kayıtlarla da örtüşmektedir. Âşık Petre bu ikinci büyük sarsıntıyı “gazap” olarak nitelendirmektedir. Bu ikinci depremde de yine çeşitli yapılar yıkılmış ve çok sayıda insan ölmüştür.

On yedi, yirmi üç, yirmi dört ve yirmi beşinci bentler deprem ile dini inanışlar arasındaki ilişkiyi anlatmaktadır. Büyük felaketler insanın yaratıcıyı hatırlamasını sağlar. Bu nedenle bu bentlerde herkesin Hak kelamı dinlemesi, kendi dinince gece gündüz ona yalvarması, insanın diz çöküp yerlere yüz sürmesi, yaratıcının kerem eyleyip yalvarışları kabul etme temennisi üzerinde durulmuştur. Bu ifadeler insanın çaresizliğini ve inanç seviyesini göstermektedir. Çünkü deprem gibi hâkim olmanın imkânsızlaştığı olağanüstü olaylar karşısında insanın yaratıcıya sığınmaktan başka çaresinin olmadığı vurgulanmıştır.

On sekiz ve on dokuzuncu bentlerde kutsal kitapların buyrukları doğrultusunda insanın Hakk’a yaraşır şekilde ve kendi çapında merhametli olması gerektiği, kutsal kitaplara değer vermeyen insanların merhametsiz olduğu vurgulanmıştır. Depremden sonra yaşanan bazı olumsuz hadiseler muhtemelen âşığın her millette böyle insanlar

olabileceğini dile getirmesine sebep olmuştur. Âşığın onlarla ilgili düşüncesi şudur: “Merhametsizlere Hak insaf vere”. İnsanın en muhtaç olduğu zamanda onun yanında olmama hatta ondan istifade etme düşüncesinin insanlıkla bağdaşmayacağı düşüncesi inanç sistemleri ve insanlığın ortak noktası olarak görülebilir.

Yirmi ve yirmi birinci bentler depremden ders almama üzerine kurulmuştur. İlmine, hünerine, malına güvenenler depremin Hakk’tan geldiğine yine inanmamaktadır. Dinsiz ve imansızın çok olduğu fakat onların da toprağa gireceği üzerinde durulmuştur. Yirmi ikinci bent bu depremin niçin meydana geldiğini sorgulamaktadır. Âşığa göre bunun nedeni insanın günahkârlığı karşısında Hakk’ın hışımla ceza vermesidir. Bu musibet ve dersler âşığa göre düşünce olarak insanda unutulmadan kalmalıdır.

Destan genel açıdan depremin zamanı, depremden ders alınmaması, yıkımlar, ölümler, depremden sonra yapılanlar ve musibetlerden ders almamak gibi önemli noktaların aktarımını başarıyla sağlamıştır. Âşık bu aktarımda duygu ve düşüncelerini uygun ifadelerle anlatmada oldukça başarılıdır. Destanın bağlama bendi her bendin sonunda tekrar etse de biz sadece ilk bendin sonunda gösterdik:

Destan-ı İstanbul Üzre

Zalim Titreme İçin

Bir intizarım vardır, düştüm figane
Nice tarif etsem, ol kâmillere
Dil ile tarif olmaz, olan zemine
Deyelim töbe, töbe, töbe
Merhametlim Hak hazara bin töbe
Gören ve görmeyenler gelsinler töbe

Arz eyleyim figanım o âlimlere
Bakın ki dostlar siz de ne oldu cihane
Şu has İstanbul tendeki olan tirğane

Armen sene bin iki yüz on beşde
Mayıs ayın on birin gün perşenbede
Gün doğmadan evvel sarstı zeminde

İnsan ah u zârla düştü figane
Analar, evlâtlar gelmez kaleme
Çağırışırız Hakka “Sen kerem eyle”

Çevrekale yerler ve Yedikule
Evler, o saraylar, kemerler bile
Çarşı Pazar devr oldu bedestene

Nice cami gitti, nice minare
Nice imaret gitti, nice medrese
O hanlar, hamamlar çöktü meydana

Nice insan zay oldu ah zâr ile
Nice hayvan zay oldu, döndü kemane

Zemine geçiyorduk olan saatte

Çadırlar kuruldu olan meydana
O bostanlarda da hadden ziyade
Şu şirin Âsitan döndü virane

Geldi ilimdarlar olan yan yana
Baktılar ol dem ne oldu cihane
Tacibe kaldılar olan figane

Ölüler türabe girmeden çürüdü öyle
Nice yerli, biçer garip zay oldu böyle
İnsan gamla doldu, döndü bir yane

İnsan dayanmaz figan çok şahre şahre
Şu cevahir yüzük taşı şirin şehre
Gül misali soldu, döküldü yere

Ol demde baktılar olan denize
Kaynayıp da deniz de döner pervane
Balıklar kaçar karaya, engine

Bakındım ol demde o yalılara
Nice şaşıp birden daldı kayıkla
Deryaya mı kaçsın, yoksam karaya

Gören azdır böyle, söylenir dilde
Şu sedasın gitti Hind’e Yemen’e
Bilen ilimdar bilir noldu cihane

Gâhi gâhi sarsdı, geldi bugüne
İki ay on beşinci Salı gününde

Ve bir dahi geldi o gazap gene
 Nice evler, kemerler zay oldu gene
 Nice insan zay oldu, olan berzahe
 Merhametlim bahş etti çevirdi bize
 Gelin, Hakk'ın kelâmın dinleniz de
 Hakk'a yalvar olalım herkeş dinince
 Eđer günüz olsun, eđer her gece
 Kitaplar buyurur fikir edince
 Merhametli olan Hakk'a benzer de
 Siz merhamet dilen herkeş kadrince
 Merhametsiz insan çok her millette
 O kelâmlar kaldı ayak dibinde
 Merhametsizlere Hak insaf vere
 Kimi ilme güvenmiş, kimi hünere
 Kimi malına güvenmiş, bakmaz Hüdâ'ya
 Ne ki gelse Hak'tan dinlemez gine

Ne âkil ne cahil bakmaz kitaba
 Dinsiz, imansız çok, gelmez hisaba
 Acep ölmez mi, girmez mi türaba
 Kimden geldi bu hışm, kim verdi bize
 Günahkârlığımız Hak bildirdi bize
 Biz unutmayalım, kalsın fikirde
 Ah u figan etsek dahi az gene
 Kıyma a hünkârım kıyma, kerem kıl bize
 Diz çöküp yüz sürelim yerlere
 Ne ki versen kullarına azdır gene
 Yarattığın kullara kerem eyle
 Lâyıksız niyazımız kabul eyle
 Nice azizler gelmiş cem i cihane
 Kitaplar buyurur, gelmez kaleme
 Onların hürmetiyle sen eyle çare
 Kime okursan hey ednâ kul Petre
 Kervan göçüyor, sen de tedarik eyle
 Dile Valide-i Misah, o yeter bize
 (Öztelli, 1976, s. 564-567)

1766 İstanbul depremini konu alan ikinci şiir yine bir Ermeni âşık olan Minas Ceryanoğlu'na (ya da Cerenyan'a) aittir. Kendisi şiirlerini Türkçe söyleyen kör bir halk ozanıdır. 1730 yılında Harput'ta doğmuş, 1813 yılında İstanbul'da ölmüştür (Öztelli, 1976, s. 568). On bir dörtlükten oluşan deprem destanını 11'li hece vezni ile söylemiştir. Kafiye örgüsü abcb/dddb/eeeb... şeklindedir. Bir mısra hariç veznin sağlam olduğu görülür. Kuruluş ve yapı bakımından Âşıklık geleneğine uygun bir şiirdir. Şiir "İstanbul" ana redifi üzerine kurulmuştur. Bu durum şiirin baştan sona bu şehirle ilgili olacağını göstermektedir.

İlk dörtlük destanın açış dörtlüğüdür. Geleneğin çoğu şiirinde olduğu gibi ilk ifade "ağalar" denilen dinleyici kitesine hitapla başlamaktadır. Onlara bir şeyleri tarif edeceğini/anlatacağını belirtmektedir. Anlatacağı konu İstanbul'u yıkıp berbat eden, bir süre daha sarsıntıları devam eden, "zalim titreme" yani depremdir. Depremden sonra sarsıntılar bir süre devam etmiştir. Âşık bu dörtlükte destanın konusunu, hitap kitesini, amacını ve deprem karşısındaki tavrını açıkça ortaya koymaktadır.

İki, altı ve sekizinci dörtlükler bu depremin meydana geliş nedeni ile ilgilidir. Özelde âşığa, genelde bu topraklarda yaşayan toplumun anlayışına uygun olarak bu depremler günahların çoğalmasından dolayı gerçekleşmiştir: "Günahımız zeminden arşa çıktı/Cenâb-ı Bâri'nin göynünü yıkdı/Bir nazar eyledi, hışmile bakdı". Bununla yetinmeyen âşık, insanların küfre, zinaya meylettğini, helâl ve haramın birbirine karıştığını, doğruluğun yerini yalan ve yanlış aldığı için İstanbul'un başına bu kazanın geldiğini belirtmektedir. Bakışını İstanbul'dan tüm insanlığa çeviren âşık, yetmiş iki milletin yolundan şaştığı için yerin titrediğini, böylelikle düzenin bozulduğunu belirtir.

Üç, dört ve yedinci dörtlükler İstanbul'un değişimi ve yapıların yıkılmasını mevzu etmektedir. Bahçeleri, mermer sarayları ve köşkleri ile bir gül olan İstanbul bu depremle solmuştur. Depremde çok sayıda han, cami ve ev yıkılmış ve İstanbul feryat eden insanların çığlıkları ile dolmuştur. Bazı binalar temelinden sökülmiş, bazılarının da yarısı yıkılarak viraneye dönmüştür. Beşinci dörtlük ticaret hayatının durduğunu, insanların evlerini terk ettiğini ve meydanlarda hazırlanan çadırlarda kaldığını konu eder. İstanbul kötülük ve kaygı ile dolmuştur. Bu durum ve felaket insanların kendi suçlarını düşünmesi için bir vesile olmuştur.

Dokuzuncu dörtlük insanların çaresizlik karşısında Hakk'a yalvarması ve ibadet etmesini anlatmaktadır. Ayrıca İstanbul'un yıkıldığı haberi diğer ülkelere de ulaşmıştır. Dokuzuncu dörtlük İstanbul'un övgüsüne ayrılmıştır. Evliyalar yatağı olan bu şehir âşığa göre tekrar şenlenecektir. Kapanış dörtlüğü padişaha övgü ve dua içermektedir. Çarşıların tekrar açılıp şehrin yüzünün güldüğü bildirilmiştir. Şiirin sınırlı sayıda dörtlükle yazılması nedeniyle çok fazla ayrıntıya sahip olmadığı görülür. Fakat bir destanın sahip olması gereken noktalara temas edilmiştir:

Destan İsdambol Üzere

Hey ağalar size tarif edeyim
Bir zalim titreme aldı Isdambol
Ortalığı yıkıp berbat iyledi
Bir zaman çalkalandı Isdambol

Günahımız zeminden arşa çıktı
Cenâb-ı Bârî'nin göynünü yıkdı
Bir nazar eyledi, hışmile bakdı
Çeyreğinde viran oldu Isdambol

Şol güzel Isdambol bahçeli, bağlı
Döşemesi mermer köşklü, saraylı
Güzel bezesdenli, çarşı pazarlı
Açılmış gül idi, soldu Isdambol

Beş vaktını kılan sulu camiler
Hakk'a ezan okunan minareler
Yıkıldı çok hanlar, hisapsız evler
Ağlamak figandan doldu Isdambol

Çarşular kapandı, evler boşandı
Meydanları çadır ilen döşendi
Herkes kendi kabahatin düşündi
Kem ilen kaygilen daldı Isdambol

Zere âlem küfre, zinaya düşdi
Helâl, haram birbirine katıştı

Yalan yanlış sorarsan hadden aşdı
Ondan bu kazayı buldı Isdambol

Çok binalar temelinden söküldü
Nece kimselerin beli büküldü
Cümlenin gözünden kan yaş döküldü
Haşâ ki günahın bildi Isdambol

Yetmiş iki millet yolundan şaşdı
Ondan yer titredi, mizanın bozdu
Nece binaların temelin kaldı
Neçesini yarı böldü Isdambol

Haçan halk ki şöyle şaşıp kaldılar
Yalvarıp Hakk'a ibadet kıldılar
Her diyar işidip haber aldılar
Söylediler ki yıkıldı Isdambol

Isdambol dediğin büyük hanedir
Evliyalar yatağı bir tanedir
Hak kerimdir, demen sonu fenadır
İnşallah gine şenlendi Isdambol

Ceryanoğlu, sözün burada kalsın
Şükür bu sahete, Hünkâr sağ olsun
Mevlâ kendisine ömürler versin
Açıldı bezesden, güldü Isdambol

(Öztelli, 1976, s. 569-570)

1.2. 1893 Erzurum/Tortum Depremi

Erzurum merkezi ve ilçeleri deprem bölgesinde yer aldığı için geçmişten günümüze birçok depreme maruz kalmıştır. Bunlar arasında özellikle 1859 depremi gibi büyük hasarlı ve can kayıplarının olduğu depremler de meydana gelmiştir. 1800'lü yılların sonunda Erzurum'un bazı ilçe merkezlerinde ufak çaplı depremler de yaşanmıştır. Daha sonra 1924, 1983 ve 2004 yıllarında da deprem hadisesi görülmüştür. 19. yüzyılın sonu ile 20. yüzyılın başlarında Erzurum'un Narman ilçesinde yaşayan Âşık Sümmanî, yaşadığı dönemde bir depreme şahit olmuş ve sekiz dördlükten oluşan bir deprem destanı söylemiştir. Destan 11'li hece vezniyle söylenmiştir. Destanın ilk dördlüğünde olayın tarihi 1309 olarak geçmektedir ve bu tarih miladi 1893'lü yıllara tekabül etmektedir. Tortum'da meydana gelen depremle ilgili herhangi bir çalışma yapılmamış olması depremin daha çok yerel olduğu izlenimi vermektedir.

Destan genel bir deprem felaketi tablosu çizmekten öte depremden zarar gören insanların duygusal bir bakışla anlatımı üzerine kurgulanmıştır. Hemen her dördlükte insanların durumu, feryatları, can korkusu, ölmüşlerin durumu dile getirilmiştir. Manzarayı gören insanlar feryat etmekte, yürekten ağlamakta ve her yerden âh u zâr sesleri yükselmektedir. "Sarsıldı dereler söküldü bağlar/Her taraf boğuldu toza dumâna" mısralarından depremin oldukça şiddetli olduğunu tahmin etmekteyiz. Şiirde çocukların birkaç defa mevzu edildiğini görürüz. Can korkusundan analar çocuklarını bırakıp kaçmışlardır. Birçok çocuk da yaşamını yitirmiştir. Kimi çocuklar da sahipsiz kalmışlardır. Hayvanlar da sahipsiz kalmış ve meleşmektedirler. Yedinci dördlükte yaşanan felaketin padişaha ulaştığı, onun bu felaketleri gazeteler vasıtası ile cümle cihana duyurduğu belirtilmiştir. Destanda devranın bozulup zevâlin yaklaşmakta olduğu ve yaşanan felaketin de bunun bir işareti olduğu vurgulanmıştır. Bu durum yaşananların kıyametin yaklaşmakta olduğunun habercisi olarak yorumlandığını göstermektedir. Depremlerde can kaybı yanında büyük çaplı maddi kayıplar da yaşanmaktadır. Fakat böyle olağanüstü günlerde Sümmanî'ye göre cihanın malı insanın gözüne görünmemekte ve mal mülk unutulup can telaşına düşülmektedir. Bu destan insani betimlemenin oldukça canlı olduğu hatta sanki depremin hemen akabinde yazıldığı hissi uyandırmaktadır. Son mısralarda Sümmanî, insanlara bir eser bırakabilmek için bu destanı söylediğini belirtmektedir:

Deprem Destanı

Kazâ-i Tortum'da oldu vukuat
Gören gözler düştü âh u figana
Bin üç yüz dokuzda ettik rivâyet
Bunu destân edip saldı her yana

Bu gama müşterek ölümler sağlar
Görenler âh edip yürekten ağlar
Sarsıldı dereler söküldü bağlar
Her taraf boğuldu toza dumâna

Bozuldu devranı geldi zevâli
Görünmez hiç göze cihânın malı
Dediler terk edin malı melali
Âh u zâr erişti şimdi her yana

Görünmez bir hışım geldi ulaştı
Vakayı anlatan diller dolaştı
Analar çocuğun bıraktı kaçtı
Bakanlar olmadı sabi sıbyâna

Bunca sabi sıbyan bu kadar kişi
Cenabı lemyezel eyledi işi
Ezildi binlerce insanın başı
Bütün gark oldular al kızıl kana

Meleşir düzlerde malı hayvanı
Kim sahiplik etsin bu kadar cânı
Hani sahiplerin çobanın hani
Kara haberlerin gitsin her yana

Bu cân esrârını görenler yandı
Cân kafesten çıkıp tenden usandı
Bu hikâye padişaha dayandı
Gazete yaydırdı cümle cihana

Budur son alâmet bozuldu devran
Bîçare Süm mânî eylesin figân

Tahammül yok kaza buna bir destan
Bir eser bıraka cümle insana
(Erkal, 2007, s. 415-416)

1.3. 1894 İstanbul Depremi

10 Temmuz 1894 yılında meydana gelen depremde yine çok sayıda insan ölmüş ve birçok yapı yıkılmıştır (Sezer, 1996, s. 169-171). Âşık Halit'e ait yirmi iki dördlükten oluşan destan bu depremi mevzu etmektedir. 11'li hece vezni ile söylenmiştir, yer yer vezin hatalarına rastlanmaktadır. İlk dördlük açış dördlüğüdür. Burada İstanbul şehrinde bir kaza meydana geldiği, insanların karalar giyerek yas tuttıkları ve nice yiğitlerin öldüğünden bahsedilmektedir. Şiire "dinleyin" ifadesi ile başlanması da destan söyleme geleneğine uygun bir yaklaşımdır. İkinci ve son dördlükte depremin meydana geliş zamanı söz konusu edilmiştir. Tapşırma dördlüğünde depremin hicri 1312 (miladi 1894) yılında meydana geldiği belirtilmiştir. İkinci dördlükte ise depremin muharrem (temmuz) ayında, salı günü, saat dördü geçince gerçekleştiği belirtilmektedir. Tarihi belgelerde depremin saat 12.24'te gerçekleştiği kayıtlıdır. Burada âşığın belirttiği saat Osmanlı'daki ezanî saattir ve deprem saatine tekabül etmektedir. Ayrıca deprem anında her yeri toz duman kapladığından bahsedilmiştir.

Şiirde müellif Âşık Halit'in Fatih Rüştüyesi'nde öğrenci olduğu, ders esnasında depremin başladığı, zamanla şiddetini arttırdığı ifade edilmektedir. Depremden kurtulan öğrenciler mektebi bırakarak evlerine dönmüşlerdir. Depremden sonra yangın meydana gelmiş ve birçok insan kurtarılmıştır. Destanın önemli bir bölümü yıkılan yapıların zikredilmesine ayrılmıştır. Önemli yapılarda meydana gelen hasarlar ayrıntılı olarak verilmiştir. Çarşılar, evler, camiler yıkılmıştır. Kapalı çarşı harap olmuş ve burada birçok insan ölmüş veya yaralanmıştır. Servet sahibi olanların deprem nedeniyle yardımları da zikredilmiştir. Kara haberi diğer devletler de duymuşlar ve yardım göndermişlerdir. Ailelerin feryatları nedeniyle âşık depremi zulüm olarak nitelendirmiştir.

Depremi yaşayan bir insan olarak âşığın Hakk'a karşı isyan içeren bazı ifadeler de sarf ettiği görülür. Ölenler karşısında "Yazık değil miydi bunca insana" ve depremi anlatırken "Nasıl hareket desem, bu bir zulümdür/Söz, laf anlamaz, böyle bir zâlimdir" ifadelerini bu manada yorumlamak da mümkündür.

Destanın son dördlüğü kapanış dördlüğüdür. Deprem halini anlattığını söyleyen âşık bu konuda söylenecek çok şeyin olduğunu fakat sözü kısa keserek bu destanı oluşturduğunu beyan etmektedir:

Dinleyin ahvâli baştan, iptida
İstanbul şehrinde olan kazâyı
Karalar geymekte ahâli hâlâ
Nice babayığit gitti ziyâne

Muharrem ayında, bir salı günü
Saat da hemen geçmişti dördü
Ahâli heman bir zulüm gördü
Cihan bulanmıştı toz ve dumana

Fâtih Rüştüyesi'nde ders okurduk
Hareket başladı, cümlemiz durduk

Şiddeti artırdı, hepimiz korktuk
Allah, diye bağıştık ulu Yazdân'a

Zâbitler der ki: "Bu ne felâket,
Var mı bizim için cây-ı selâmet
Olur ise ancak Mevlâ'dan hidâyet"
Cümlenin halleri düştü yamana

Kurtulduk mektepten, çok şükür ettik
Kimsede hal kalmadı, cümlemiz bittik
Peder, mâderimizi görmeye gittik
Hazır olduk emr ü fermana

Kimisi bıraktı hep kitaplarını
Kurtarmak için hem canlarını
Koştular görmeye hep hânelerini
Hepsinin göz yaşları oldu revâne

Teneffüshane baştan başa yıkıldı
Şâkirdan, zâbit sokaklara döküldü
Çok şükür Tanrı'ya hepsi kurtuldu
Koç kurban kesildi Rabb'ül Suphan'a

Zelzelenin akabinde başladı harik
Yıkıldı duvarlar, kapandı tarik
Ahâli mallarından oldular fârik
Hepsinin didesi oldu hicrâne

Zâlim Çırcırlılar yangına geldi
Pervane misâli ateşe daldı
Kurtardı çok yerleri, kurbanlar aldı
Çok şükür ettiler emr'ül Suphan'e

Sandıklar gelmişti karşı taraftan
Ateş sardı hanı her bir taraftan
Kurtardı cümlesin Bârî yaradan
Lütfundan gösterdi gayret insana

Yıkıldı cümle haneler, hanlar
Kalmadı asla sağlam duvarlar
Ahâlinin göz yaşları sel gibi damlar
Çok dua ettiler ganî Yezdan'a

Ne çare bozulmaz takdir-i Hüdâ
Heman yardım etsin cümleye Mevlâ
Yıkıldı Fatih'in alemleri hâlâ
Çıkamaz oldu müezzin ezâna

Yıkıldı Edirnekapı minaresi
Harap olmuştu civarlar kalesi
Kurtulmanın yoktu gayri çâresi
Herkes dökülmüştü bağ ve bostana

Yıkıldı cümle kârgir binalar
Çatladı karakol, kışla, duvarlar

Harap oldu cümle hanlar, hamamlar
Bu da ibret oldu, böyle cihana

Yıkıldı Yenicâmi'nin külâhı
Billah söylemem asla hilâfı
Ey Keremkâni, cenâb-ı Bâri
Yazık değil miydi bunca insana

Zelzeleden çarşı olmuştu harap
Dökülmüş cümle taş ile türap
Burada ezilenler gayet bihesap
Leşleri serdiler cümle meydana

Bir kimesne var idi hanın içinde
O da kalmıştı bu zulmün dibinde
Çıkardılar toz toprak içinde
Yazık, elif kaddi döndü kemâne

Anı kurtardılar toprak içinden
Tutular hemen iki kolundan
Verdi bir sedâ ol derunundan
Çehresi benzerdi bir kahramana

Allah din ü devlete vermesin zeval
Cümlesi buldu keyfinde kemâl
Ehl-i servet yardımında etmedi ihmal
Rahmet ettiler de ehl-i İslâm'a

Her bir devletten iane geldi
Takdir böyle imiş, yerini buldu
Nice canlar gül gibi soldu
Kara haber gitti bunca cihana

Nasıl hareket desem, bu bir zulümdür
Söz, laf anlamaz, böyle bir zâlimdir
Kimi "babacığım" kimi "evlâdım" der
Yeniden gelmişti sanki cihana

Sene bin üç yüz on iki tamam
Takdir bu hali eyledim beyan
Söylesem çoktur, hasıl-ı kelâm
Gayret et Halit, işbu destana

(Öztelli, 1976, s. 571-574)

1.4. 1939 Erzincan Depremi

Âşık edebiyatı sözlü geleneğin mahsulü olduğu için ortaya konan şiirlerin çoğu yazıya geçirilememiş ve kalıcılığı sağlanamamıştır. Yazıya geçirilenlerin bir kısmı da münferit çalışmalar olan cönklerde gün yüzüne çıkmayı beklemektedir. Dolayısıyla

Osmanlı döneminde üretilen şiirlerin sınırlı olması nedeniyle depremi mevzu eden çok fazla destana rastlanmamıştır. Oysa yazılı ve elektronik kültürün geliştiği Cumhuriyet döneminde âşıkların söyledikleri veya yazdıkları şiirlerin günümüze rahatça ulaştığı görülür. Bu nedenle Türkiye’de yaşanan depremleri konu edinen çok sayıda destana ulaşma imkânı olmuştur. Bu bağlamda Türkiye’nin ilk büyük depremle tanışması 1939 yılına aittir. 1939 Erzincan depremi olarak kayıtlara geçen bu depremde çok sayıda insan ölmüş ve büyük maddi hasar meydana gelmiştir. Toplumunu derinden sarsan bu hadise karşısında âşıklar destan geleneğine uygun olarak cereyan eden hadiseleri kendi perspektiflerinden şiirleştirmişlerdir. Erzincan’da meydana gelen depremlerle ilgili çok sayıda destan ve şiir tespit edilmiştir. Ali Osman Öztürk’e göre halk arasında derin izler bırakan bir deprem sonucunda Erzincan’ın yerle bir olması algısının izlerini destanlarda görmek mümkündür (1998, s. 141).

1939 depremi ile ilgili bazı şairler ve âşıklar halk şiiri tarzında şiir ve destanlar yazmışlardır. Olayla ilgili çok sayıda şiirin mevcut olması depremin ülke üzerinde etkisini göstermesi bakımından önemlidir. Üzerinde duramayacağımız fakat ağıt niteliği taşıyan bazı örnekleri şöyle sıralamak mümkündür: Osman Yüksel Serdengeçti’nin yirmi iki bentten oluşan “Erzincan Destanı”, Zeki Ömer Defne’nin dokuz bentten oluşan “Bu Memleket Böyle Ağlar”, Halide Nusret Zorlutuna’nın “Ah Erzincan Vah Erzincan”, Âşık Sabit Müdâmî’nin “Erzincan Destanı”, Bayburtlu Hicrânî’nin “Erzincan Destanı”, Sorgunlu İkrâmî’nin “Erzincan Destanı”, Silleli Âşık Mansur’un “Ağıt”, Develili Âşık Ali Çatak’ın “Erzincan’a Ağıt” ve Âşık İbretî’nin “Ağıt” adlı destan ve şiirleridir (Özsoy, Aslan, Durbilmez, 1992, s. 22-52).

Destan-ı Zelzele, Tokatlı olduğu tahmin edilen bir âşık tarafından 1939 Erzincan depremi nedeniyle kaleme alınmıştır. Destan iki bölümden oluşmaktadır. Mevcut yirmi yedi dördlükten oluşan ilk bölümde Erzincan, Tokat, Samsun, Niksar ve Reşadiye’den oluşan geniş bir alandan bahsetmektedir. On iki dördlükten oluşan ikinci kısımda Erbaa ve çevresindeki kasaba ve köylerden bahsetmektedir (Dündar, 2019, s. 762). Zannımızca asıl destan birinci destandır ve ikinci bölüm daha sonra destana eklenmiş izlenimi vermektedir. Biz burada sadece ilk destan üzerinde duracağız.

Destan, 11’li hece vezniyle söylenmiştir fakat yer yer hece uyumsuzlukları mevcuttur. Kafiye örgüsü abcb/dddb/eeeb... şeklinde düzenlenmiştir. İlk dördlük açık dördlüğüdür. Burada olay ve olayın gerçekleşme tarihi ortaya konulmuştur. 1939 yılında Hakk’ın imtihanı ve emri olarak zelzele olduğundan bahsedilmiştir. Bu ifade âşığın depremi İslâmî bir anlayışla değerlendirdiğinin bir göstergesidir. İlk mısradaki okuyucularına hitap eden âşık söyleyeceği destanı içtenlikle dinlemelerini tavsiye etmektedir. Burada türün adından bahsedilmiş olması da âşığın geleneğe hâkim olduğunu göstermektedir. Şiirin ana redifi “oldu” kelimesi üzerine kurulmuştur. Bu kelime âşığın destanda bir olaydan bahsedeceğini vurgulamaktadır.

Destanda deprem mekânı olarak Erzincan ve Tokat’tan bahsedilmektedir fakat şiirin ilerleyen dördlüklerinde Tokat’ın ilçeleri olan Niksar ve Reşadiye’deki gözlemler de aktarılmıştır. Ayrıca Tokat valisinin eleştirilmesi ve Samsun valisinin yaptığı olumlu işlerin zikredildiği görülür. Erzincan’ın çukur bir yerde bulunması ve havasının ağır olmasına değinilmiş, başka ayrıntıya girilmemiştir. Bu nedenle âşığın Tokat civarında ikâmet ettiği söylenebilir. Âşığa göre deprem ezelde yazılmıştır ve Allah’ın emriyle gerçekleşmiştir. Deprem anı ve sonrası başarılı ve akıcı bir üslupla anlatılmıştır. Kıyameti

hatırlatan bir zamandır, dağlar haykırıp yerler gürlemiş ve titremiştir. Depremden sonra çıkan yangın rüzgârın etkisiyle birçok evin ve cesedin yanmasına sebep olmuştur.

İnsan, mekân ve yapı eksenli anlatımda âşık en çok ölen ve sağ kalan insanlar üzerinde durmuş ve onları betimlemiştir. Depremden sonra feryat ve bağırmalar her yeri kaplamıştır. İnsanlar toprağa karışmış, çocuklar feryat ve figan etmektedir. Âlem sanki bir matem evine dönmüştür. Ölenler arabalarla nakledilmektedir. Baba evladına yardım edemez, analar yavrusunu göremez, kardeş kardeşi bulamaz bir durumdadır. İnsanlar çaresizlik içinde yardım beklemektedir. Bu nedenle bugün Mahşer gününü andırmaktadır. Genç ihtiyar herkes Allah'a yalvarmaktadır. Dikkati çeken bir diğer nokta âşığın ölenleri şehit olarak ifade etmesidir: "Felâketden şehid gitdi niceler". Bu arada hızla yardımcılar imdada yetişip insanları enkazdan çıkarmaya başlamışlardır. Reşadiye ile ilgili "Ölü çoktur az kalmıştır dirisi." ifadesinden çok fazla insan kaybının olduğu anlaşılmaktadır.

Âşığın yapılarla ilgili ifadelerinin sınırlı olduğunu görmekteyiz. Değerli malların dükkânların yıkılması ile toprağa karışması, sarayların ve konakların yıkılıp yolların geçilemez olması depremin sarsıcı etkileri olarak ifade edilmiştir.

Şiirde çaresizlik nedeniyle Hakk'a sığınma anlayışına büyük vurgu yapılmıştır: "Sığındık hudâya el-emân oldu", "Bizi hıfz eyleyen hazreti Mevlâ" "Tabipler tabibi eylesin şifâ" /Taraf-ı Mevlâ'dan bir nişân oldu", "Sığındık hudâya el-emân oldu", "Kimini kurtaran ol-Sübhân oldu". Bu durum felaket zamanlarında insanların yaratıcıya sığınma ve çaresizlik karşısında ondan yardım bekleme anlayışının tezahürüdür.

Bütün deprem destanlarında karşılaştığımız şekilde depremin neden meydana gelmiş olabileceği ile ilgili âşık yine kendi düşüncelerini ifade etmektedir. Ona göre bu depremlere toplumdaki kanaat eksikliği ve hayânın ortadan kalkması neden olmuştur. Ayrıca fitne fesat artmıştır, insanlar çokça içki tüketmektedir ve şehirler şer, köyler isyan yeri haline gelmiştir. Ayrıca âşığa göre mazlumların ahı da Hakk'ın adaleti gereği alınmıştır: "Yoksa mazlumların ahı alındı/Kabûl-i dergâha müstecâb oldu". Şu da unutulmamalıdır ki insanlar başlarına gelen bazı felaketleri kendilerine mal ederek iyi bir öz eleştiri yapmaktadır. Bunu yapanın toplumun bir sanatçısı olması onların toplum adına söz söylemelerinin bir yansıması olarak görülmelidir.

Son iki dörtlük kapanış dörtlüğüdür. Âşık burada mahlasının Bilâl olduğunu belirtmiştir. Kendisinin bir kaybı olmamasına rağmen ölen canlara çok üzüldüğünü ifade eder. Daha sonra üzüntüleri anlatmayı kısa kesip sözü uzatmayacağını belirttikten ve insanlara kahretmemeyi salık verdikten sonra Allah'tan bağışlanma ister. Takdirin böyle olduğunu söyleyerek ölenlere karşı gözyaşı döktüğünü belirtir:

Destân-ı Zelzele

Hulûs-i kalb ile dinle destanı
Cenab-ı Allah'dan imtihân oldu
Sene dokuz yüz otuz dokuzda
Hakkın emriyle zelzele oldu

Erzincan ve Tokat civarlarında
Cenab'ı Hak'dan bir âfet oldu
Ezelde yazılmış levh-i mahfuzda
Kıyamete ohşayan bir zaman oldu

Haykırdı dağlar gürledi yerler
Yıkıldı saraylar mahvoldu canlar
Karıştı toprağa kıymetli mallar
Ol vakit duyulup çok figân oldu

Bağrısdı cümlesi âh-ı figân eyler
Yıkıldı konaklar geçilmez yollar
Karışdı toprağa o şirin canlar
Sığındık hudâya el-emân oldu

Karışdı enkâza kırıldı insan
Cümlesi sağlıktan kesdiler gümân
Feryad-ı figân eyler sabiyle sibyan
Duyuldu âleme bir şîven oldu

Nice canlar karıştılar türâba
O güzel yerler oldu harâbe
Mevtâları nakl için koşuldu araba
Kıyametin misli bir zaman oldu

Kimi kardaşını arar bulamaz
Baba evladına yardım edemez
Analar yavrusunu asla göremez
Ayrılıp her biri perişan oldu

Çokları bunalmış elin uzadır
Bakar etrafına imdâd gözedir
Sanki bu felaket rûz-i cezâdır
Kimini kurtaran ol-Sübhân oldu

Kırıldı içinde şişeler camlar
O güzel yapular saray binalar
Dükkânlar içinde karışdı mallar
Toz dumana karışup tarumâr oldu

Kapandı çeşmeler akmadı sular
Yıkıldı haneler bulunmaz yollar
Nice yetim kaldı masum yavrular
Misli görülmedik bir buhran oldu

Felâketden şehid gitdi niceler
Münacâta çıkdı gençler kocalar
Kısaldı gündüz uzun geceler
Ağlaşdı cümle nâs çok feryâd oldu

Herkes yerinden çıkmayub kaldı
Yardımcılar ol dem imdada daldı
Kimi ölü kimi sağ meydana çıkdı
Akla fikre sığmaz bir işler oldu

Bu ah-ı figanlar arşa yanaşdı
Cümle mahlûkâtın ciğeri bişdi
Sabaha yakın velvele düşdü
Şübhesiz ol vakt el-aman oldu

Titredi yerler kasdı kavurdu
Esdı rüzgârlar yıkdı devirdi

Birçok haneleri ateşe çevirdi
Yakdı cesetleri bir büryân oldu

Sağ kalanlar bir araya derildi
Yardım edin deyu emir verildi
Cenazeler sokaklara serildi
Kurtulanlar ol dem şâdimân oldu

Samsun valisi dindar bir vezir
Nerede yöngelsen orada hazır
Millete yardım için sanki bir Hızır
Vatan uğrunda kahraman oldu

Tokat'ın içinde büyük çay akar
Vali efendi de keyfine bakar
Felaket bildirenlerin gönlünü yıkar
Emsaller içinde çok rezil oldu

Erzincan çukurdur havası ağır
Din kardeşlerimizi Mevlâm sen kayır
Suçlu olanları suçsuzdan ayır
Birçok yerlerde böyle hal oldu

Niksar dedikleri bir bayır yerde
Kaim-i makama sorarlar zâyiat nerede
İnsan çentikleri serili yerde
Köylerinde bile çok ziyân oldu

Reşadiye denilen ırmak kıyısı
Hep mahvoldu ufağısı irisi
Ölü çoktur az kalmıştır dirisi
Tahammül olunmaz bir ceza oldu

Hakkın hikmetleri çokdur bilinmez
Va' de yetmeyince bir can alınmaz
Va' de yetenlere imdâd olunmaz
Ezeli mukadderat yerini buldu

Ezelde kalem böyle çalındı
Hakkın lütfu adâleti bilindi
Yoksa mazlumların ahı alındı
Kabûl-i dergâha müstecâb oldu

Milletde kalmadı hayâ yokdur kanaat
Artdı fitne fesad aranmıyor şeriat
Korkarım yetişür bir büyük âfât
Ahir işimiz pek yaman oldu

Sürerler safâyı bunca sefihler
Su yerine içerler nice hamirler
Fısk-ı fücür ile doldu şehirler
Köylerde bile çok isyan oldu

Çekeriz dünyada cevri ile cefâ
Hiçbir kimseden umulmaz vefâ
Tabipler tabibi eylesin şifâ
Taraf-ı Mevlâdan bir nişân oldu

Firkatî uzatma muhtasar eyle
Kahretme kimseye lutf ile söyle
Bizi hıfz eyleyen hazreti mevlâ
Hakdan istediğim bir gufrân oldu

Takdir böyle imiş beyhude yanma
Bu fakir Bilâl'in derdi yok sanma
Yıkılan haneler benim değil ammâ
Telef olan canlara pek giryân oldu
(Dündar, 2019, s. 764-772)

İkinci destan Sivaslı Âşık Talibî'ye aittir. 1939 Erzincan depremini yetmiş üç dörtlükten oluşan, 11'li hece vezni ile söylediği destanında tafsilatlı bir şekilde anlatmıştır. Oldukça uzun olan bu destan "ağlıyor" ana redifi üzerine kurulmuştur. Bu nedenle şiirde baştan sona bir matem havası hissedilmektedir. Deprem destanlarının genelinde toplumdaki veya bireylerdeki bozulmaların depremin meydana geliş nedeni olarak eleştirel tarzda ele alındığı görülür. Âşık Talibî de bu ifadelerle başvurmuştur: "Kanaat kalmadı kalktı bereket"/"Günahkâr kulların noksan ağlıyor", "Gayri temizlensin kötü gezenler/Tez kendine gelsin yoldan azanlar".

Deprem Erzincan merkezli olmakla birlikte Kuzey Anadolu fay hattında bulunan çoğu yeri etkilemiştir. Şiirdeki "İradyolar her taraftan dinliyor" mısrasından hareketle Âşık Talibî'nin depremden etkilenen yerleri ve zayıatları radyodan öğrendiğini ve destanında buralara da değindiğini görmekteyiz. Erzincan merkezli anlatım destanın 38. dörtlüğünden itibaren yerini depremden etkilenen diğer yerleşim birimlerine bırakmıştır. Sivas merkez, Erzincan/Tercan, Sivas/Zara, Ankara/Koçhisar, Sivas/Suşehri, Trabzon/Vakfikebir, Tokat merkez, Tokat/Erbaa, Amasya, Tokat/Reşadiye, Tokat/Niksar, Tokat/Zile ve Erzurum/Narman bunların bazılarıdır. Depremi yıkıcı etki alanının Erzincan'a yakın yerlerde daha fazla olduğunu şiirden çıkarmak mümkündür.

Depremi insana, tabiata ve yapılara verdiği zarar destanda ayrıntılı olarak anlatılmıştır. Erzincan'ın anlatımı felaketin boyutlarını ortaya koymaktadır. Şehrin boydan boya dümdüz olması, yüz bin canın toprakta kalması, elli bin insanın ölmesi ve yerlerin yarılması dikkat çeken ifadelerdir. Bunun yanında dükkânların, hamamların, binaların ve kalelerin yıkılması; çocukların ana kucağında ölmesi, ölenlerin, yaralananların, ezilenlerin, can çekişenlerin varlığı canlı bir gözlemlerle dile getirilmiştir. "Kimisi dükkânda kimisi handa/Hepisi de mahvoldular bir anda/Kimi ölmüş kimi yarı canda", "Kiminin pek ezilmiş kafası/Kimi ağır hasta çıkmaz nefesi", "Ölüleri üst üstüne kaydılar/hastaları vagonlara koydular" mısraları bu gözlemin ifadeleridir.

Olayın dünyada yankı uyandırdığı ve diğer milletlerin de olaya teessürle yaklaştıkları şiirde dile getirilmiştir: "Türlere çok acıdı ecnebiler/İngiliz Fransız Yunan ağlıyor" ve "Ecnebiler bu ziyarı duydular" ifadeleri bu bakış açısını yansıtmaktadır.

Depremi Allah'ın iradesi ile gerçekleşmesi ve bunun mukadderat olarak algılanması deprem destanlarında mutlaka zikredilmektedir: "Bu bize Allah'tan bir afet geldi", "Bilinmez hikmetin çoktur sırların", "Hakk'ın gazabından titriyor zemin", "Böyle imiş kaderimiz şansınız" gibi ifadeler bu bağlamda dile getirilmiştir.

Şiirin en ilginç bölümü âşığın 66. dörtlükten itibaren depremin acılarını zikretmeyi bırakıp kendi iç dünyasını anlatmasıdır. "Biraz da söyleyeyim kendi derdimi" mısrası

bunun açık delilidir. Kalan yedi dörtlükte âşık otuz altı yaşında olduğunu fakat ömrünün nasıl geçtiğini bilmediğini, dileklerinin kabul olmadığını, bu nedenle zehir içmeye razı olduğunu, hiçbir muradının gerçek olmadığını, dünya hayatından bıktığını, hakikatsiz sevdalara düştüğünü belirtmektedir. Burada âşığın insanların deprem nedeniyle yaşadığı talihsizlikle kendi talihsizliği arasında bağ kurup hayatı sorguladığını görmekteyiz. Gerçekten de büyük yıkımlara ve ölümlere neden olan olaylar; insanların kendilerini hesaba çekmeleri, ölümü hatırlamaları ve davranışlarını kontrol etmeleri gibi bazı içe dönüşlere imkân vermektedir.

Deprem 27 Aralık'ta gece yarısı meydana gelmiştir. Mevsimin kış olması ve depremin gece meydana gelmesi doğal olarak ölümlerin artmasına neden olmuştur. Talibî depremin karlı bir günde gece olduğuna dair bilgilere de yer vermiştir: "Karanlıkta birbirini görmedi/Işıkları sönmüş zindan ağlıyor", "Karlar çokça yağdı eller üşüyor".

Talibî'ye göre deprem Allah'ın gazabıdır. O, bu gazabı insanlara korku verecek kelimelerle anlatmayı tercih etmiştir: "Hakk'ın gazabından titriyor zemin". Deprem çok dehşetli ve yüreklere korku vericidir: "Korkudan âlemin irengi soldu", "Şiddetle başladı arzu hareket", "Çok canlar mahvoldu kıyamet koptu":

Bu bize Allah'tan bir afet geldi
Korkudan âlemin irengi soldu
Herkes evlerine giremez oldu
Yüzünü dergâha tutan ağlıyor

Şiddetle başladı arzu hareket
Kanaat kalmadı kalktı bereket
Bizlerde çoğaldı her bir nedamet
Günahkâr kulların noksan ağlıyor

Dinimiz bakidir korkarız Hak'tan
Tanrı ırak etsin her münafıktan
Ya Rab sen bizi var eyledin yoktan
Yetmiş iki millet insan ağlıyor

Bir anda oynattı hareket arzı
Kudretin salladı her bir emrazı
Melekler Allah'a eder niyazı
Şehitler Kâbeler mekân ağlıyor

Büsbütün sarsılan senin yerlerin
Bilinmez hikmetin çoktur sırların
Kapında ağlıyor günahkârların
Hem cehennem hem cihan ağlıyor

Zehirde görünen her bir alâmet
Batında kayboldu keşfi keramet
Başımıza geldi böyle felaket
Hemi yahşi hemi yaman ağlıyor

Bu zelzele yıktı nice evleri
Harap etti şehirleri köyleri
Sen yardım et iki cihan serveri
Senin için ahir zaman ağlıyor

Dua kabul olmaz deseler amin
Bazı yalan yere ederler yemin
Hakk'ın gazabından titriyor zemin
Bütün yer gör hem asuman ağlıyor

Sarsıldı kalalar çöktü duvarlar
Salladıkça binaları yuvarlar
Köylerde mahvoldu mallar davarlar
Ağıl kapısında çoban ağlıyor

Bir şehir boydan boya düzledi
Yüz bin camı bir toprağa gizledi
Çok yerler yarıldı cihan sızladı
Harap oldu şu Erzincan ağlıyor

Çöllerde yıkıldı katar develer
Ağaçlar dalından düştü yuvalar
O dağlar denizler yeşil ovalar
Zelzeleden yazı yaban ağlıyor

Millî Şefimiz geldi Erzincan'a
Gördü harap olmuş yoktur bir hane
Bir kadın geldi ağlar yana yana
Hemi millet hem vatan ağlıyor

Büyük bir huzura dayandı başı
Kalbinin üstüne akar gözyaşı
Üzerine doğru devlet güneşi
Gökyüzünde mah-ı taban ağlıyor

Öksüz kaldık Sayın İsmet İnönü
Göremedim evlatların gününü
Harap ettin hayatımın sonunu
Bir ben değil cümle insan ağlıyor

Dedi "Sayın evlatlarım n'oldular"
Ağır felaket altında kaldılar
Aziz vatanın bağrını deldiler
Vatanın sahibi aslan ağlıyor

Yazık bu şehire bir zeval erdi
Bu da memleketin şerefli yurdu
Erzincan vilâyet başında ordu
Yıkılmış yerine yeksan ağlıyor

Bu şehre değmiş düşman nazarı
Ölenleri deşin garip mezarı
Ne çarşısı kalmış ne de pazarı
Her yer harap olmuş meydan ağlıyor

Camiler hafızlar büyük imamlar
Yaldızlı binalar hamlar hamamlar
O şirin mağzalar sıra dükkanlar
Zelzele batırmış bakan ağlıyor

Zelzeleden bütün yerler yayılmış
Binalar üst üstüne kayılmış
Bazıları sokaklarda bayılmış
Sağ olup yerinden kalkan ağlıyor

Binalar devrildi çöktü kapılar
Ana kucagında öldü sabiler
Türlere acıdı çok ecnebler
İngiliz Fransız Yunan ağlıyor

Aniden duyuldu Erzincan batmış
Taşı toprağı birbirine katmış
Elli bin nüfusun vadesi yetmiş
Yıkılmış yuvalar mesken ağlıyor

Kaleler devrildi binalar kepti
Çok canlar mahvoldu kıyamet koptu
Bütün duvarlar birbirine çarptı
Yerden kalkan tozlar duman ağlıyor

Bir hareket oldu gece yarısı
Kaçıp kurtulmadı binde birisi
Sayma ile hesap olmaz gerisi
Erzincan'ı gelip gören ağlıyor

Işıklar karardı kesildi ceryan
Bazıları kaçtı anadan üryan
Kazaya uğradı kalmadı bir can
Söyleyip derdini döken ağlıyor

Geniş mahalleler uygun sokaklar
O taze gelinler n'oldu kundaklar
Kapılar kapandı battı ocaklar
Her tarafı harap viran ağlıyor

Kimisi dükkanda kimisi handa
Hepisi de mahvoldular bir anda
Kimi ölmüş kimi de yarı canda
İlaç veren tabip lokman ağlıyor

Kimi ölü kimi diri çıkıyor
Kimisi ezilmiş kanlar akıyor
Binlerce yaralı doktor bakıyor
Dertliyi gördükçe derman ağlıyor

İradyolar her taraftan dinliyor
Can dayanmaz şu hastalar inliyor
Hademeler yaraları bağlıyor
Yaralara merhem süren ağlıyor

Ölüleri üst üstüne kaydılar
Hastaları vagonlara koydular
Ecnebler bu ziyarı duydular
Her tarafta yoldaş yaren ağlıyor

Kim' uyku uyurdu dalmış gaflete
Kimi yemek yedi eli sofrada
Kimisi evinde kimisi gurbette
Ölüsüne hasret kalan ağlıyor

Kimi otururdu masa başında
Kimi ticarete kendi işinde
Çoluk çocuk birbirinin peşinde
Ana kucagına yatan ağlıyor

Kimi evde öldü kimi sofada
Kimisi oturdu zevk ü sefada
Birden bire uğradılar afata
Bu afatı gören her can ağlıyor

Ey vatandaşlarımız bizi yaktınız
Bu dünyada kara imiş bahtımız
Böyle imiş kaderimiz bahtımız
Yazılan tarihler ferman ağlıyor

Kimisinin pek ezilmiş kafası
Kimi ağır hasta çıkmaz nefesi
Hiç de yoktur bu dünyanın vefası
Böylesi ölümü duyan ağlıyor

Oteller kahveler hanlar kalmadı
O beyler paşalar beyler kalmadı
Çarşı Pazar o meydanlar kalmadı
O bağlar bahçeler bostan ağlıyor

Vatandaşlarımız yazık n'oldular
Afet oldu bir gecede öldüler
Hemi maldan hem candan oldular
Bütün büyük küçük yektan ağlıyor

Bu zelzele devam etti durmadan
Çok yerler batırdı aman vermedi
Karanlıkta birbirini görmedi
Işıkları sönmüş zindan ağlıyor

Böyledir mukadder böyledir takdir
Şu beyaz dünyanın karası çoktur
Tercan'da zâyatın hesabı yoktur
Eli koynunda bir bayan ağlıyor

Felek ağıladı tatlı canları
Bu sene gösterdi kara günleri
Batırdı hanları çok dükkanları
Çarşı Pazar alıp satan ağlıyor

Karlar çokça yağdı eller üşüyor
Yerler sallanıyor evler uçuyor
Bazıları delirmiş dağa kaçıyor
Varıp arkasından yeten ağlıyor

Bu zelzele tuttu geldi nereden
Köy kasaba bırakmadı aradan
Binlerce nüfusu öldü zarardan
Evler harap olmuş gören ağlıyor

Çok evler yıkıldı mahvoldu Zara
Hep açıkta kaldı fakir fukara
Hayli zâyat verdi şu Koçhisar'a

Koşup yardımlara gelen ağlıyor

Tipiler savurdu kârlar tozalar
Felâkete düştü köyler kazalar
Dağlar gibi kayıldı cenazeler
Varıp ölüsünü bulan ağlıyor

Suşehri'ni bak ne hale getirmiş
Yüz elli beş ölü bin ev batırmış
Baba kardeş birbirini yitirmiş
Zelzeleden ağıt figan ağlıyor

Bir hafif zayıyat olmuş Sivas'ta
Beş nüfusu ölmüş on beşi hasta
Ölenler kurtuldu kalanlar yasta
Gözünün yaşını silen ağlıyor

Kim bilir Allah'ın rızası nerede
Çokça keramet var biraz sabırda
Bir parça ziyan var Vakfikebir'de
Tercan batmış Trabuzon ağlıyor

Şu kahpe feleğin yoktur kararı
Salladı ortayı kıyı kenarı
Tokat'a uğramış hayli zararı
Sokakta boynunu büken ağlıyor

Yıkılmış bahçesi dökülmüş gülü
Onları soldurmuş Azrail yeli
Bir kısmı yaralı bir kısmı ölü
Mevcudun deftere yazan ağlıyor

Birçok telefiyet oldu Erbaa'da
Hâli yer kalmadı hem solda sağda
Allah'a yalvardı çobanlar dağda
Yolların üstünde kervan ağlıyor

Erbaa'nın güzel güzel eli var
Yaylası var ördeği var gölü var
İki bin ev batmış üç bin ölü var
Oğlum kızım noldu diyen ağlıyor

Zelzele farklandı Amasiya'da
Bir arıza oldu Reşadiye'de
İkisinde telefiyet ziyade
Harabe yerleri gezen ağlıyor

Zelzele çok zelzelenmiş Niksar'ı
Biraz hafif geçmiş Karahisar'ı

Böyle imiş bu yılların eseri
Bu yerlere gelip giden ağlıyor

Ya Rabk kurtar başımızı belâdan
Sensin bu dünyayı böyle eleden
Bir karalı haber duydum Zile'den
Orda arkadaşım canan ağlıyor

Birden bire irak oldu yakınlar
Bazı köylerde çok oldu sükünler
Tarlalar sahihsiz yoktur ekinler
Oraklar paslanmış tırpan ağlıyor

Ocakları söndü irençperlerin
Emeği zay oldu emektarların
Hükmü hiç kalmamış gayri yerlerin
Tarla mahzun olmuş taban ağlıyor

Bu zelzele rüya değil ayani
Göremedim zararım yok diyeni
Çarşamba'nın da var biraz ziyanı
Erzurum kazası Narman ağlıyor

Dağlar oynadı denizler çoştu
Bursa'da Nilüfer ırmağı taşı
Evleri su aldı ahali kaçtı
Vazgeçip canımdan bıkan ağlıyor

Mustafakemal Paşa Bursa kazası
Bütün solmuş güllerin tazesi
Yâ Rab nedir bu kulların cezası
Adana ırmağı Seyhan ağlıyor

Bu sene başladı zelzele harbi
Dünyayı oynattı kudretin darbı
Şaktan şimali cenuptan garbı
Mısır Bağdat İren Yemen ağlıyor

Zelzele başladı bir yıl evveli
İpti Kırşehir'ine verdi zevali
Son zamanda Kayseri'nin Develi
Bu memleketleri duyan ağlıyor

Bizlere gösterme böyle sıfatı
Kabul et Yâ Rabbi bu münacatı
Üstümüzden kaldır büyük afatı
Bu zulmeti gören cihan ağlıyor

Ağızında kaldı diyecekleri
Boğazında kaldı yiyecekleri

Bütün boşa gitti hep emekleri
Gözyaşın ekmeğe katan ağlıyor

Gayri temizlensin kötü gezenler
Tez kendine gelsin yoldan azanlar
Cehennem dolusu kara kazanlar
Kendini ateşe yakan ağlıyor

Yıkılan yapılır ölenler gelmez
Yeniden şehirler viranlar kalmaz
Dökülen çanaklar sözünen dolmaz
Harabe yerler çok vatan ağlıyor

Bu sene çok gördüm kara düşleri
Akar gözlerimin kanlı yaşları
Size son elvada vatandaşları
Bu dünyada gelip giden ağlıyor

Ya Rabbi sen bize eyle yardımız
Böyle zelzeleyi kimse gördü mü
Biraz da söyleyeyim kendi derdimi
Çarkıfelek gibi dönen ağlıyor

Güneşten yayılır ayransız külek
Yakandan sarılır vicdansız felek
Bin ağlasam kabul olmaz bir dilek
Gönlüm pek efkârli kalbim ağlıyor

Zehir verin içip içip kanayım
Kibrit çalın çıra gibi yanayım
Ben derdimin hangisini yanayım
Onulmaz dertlere düşen ağlıyor

Şu genç ömrüm nasıl geçti bilmedim
Arayıp da hakikati bulmadım
Geçti ömrüm bir muradın almadı
Gayri devir döndü devran ağlıyor

Bir güle el attım uzanamadım
Kendimi toplayıp düzelemedim
Davalara düştüm kazanamadım
Dünya hayatından bıkan ağlıyor

Vefası olmayan yere güvendim
Hakikatsiz sevdalardan usandım
Keklik Emine'nin aşkına yandım
Aşk elinden yanıp tüten ağlıyor

İpek oldu elden ele üzüldü
Bade oldu bardaklarda süzüldü

Haberi yok türkülere yazıldı
Dillerde yad olur destan ağlıyor

Talibî Coşkun der olmadı vadem

Tamam otuz altı yaşıma değdim
Şarkışla'nın Tonus köyünde doğdum
Sözünün nihayeti nihan ağlıyor

(Kaya, 2005, s. 240-248)

1939 Erzincan depremi ile ilgili bir diğer örnek Âşık Veysel'e aittir. 1946 yılında Erzincan'a seyahat vesilesi ile söylediği destan, yaşanan olayların yıllar sonra âşığın zihninde ağıt olarak teşekkül etmesi ile oluşmuştur. Âşığın gözleri görmese de yaşadığı dönemde radyonun yaygın olarak kullanımı onun zihninde bir Erzincan algısının oluşmasına sebep olmuştur. O da bu algıyı 11 heceyle beş dörtlükten oluşan bir destana dönüştürmüştür.

Veysel depremden "tarihli felaket" olarak bahsetmektedir. Erzincan bu felaketle harap olmuş ve eski güzel günlerini yitirmiştir. Depremde nice yiğitler ve güzeller, analar, babalar ve sayısız evlatlar can vermiştir. Bunların müsebbibi ise felektir. Burada felek yaratıcı Allah'tır. Felek insanı kaptan kaba koymaktadır yani insanın sahip oldukları bir anda elinden kayıp gidebilmektedir. Veysel yaşanan acılar karşısında içten içe ağladığını belirtmektedir. Ulu Tanrı'dan gelecek yardım ve insanların gayretleri ile durumun düzeleceğine dair inancını da kaybetmemiştir:

Erzincan

Sam değmiş de bağlar dökülmüş gazeli
Hanı harap olmuş Keşan Erzincan
Nice yiğitleri nice güzeli
Feleğin toruna düşen Erzincan

Kimi ana vermiş kimisi baba
Nice yavru vermiş gelmez hesaba
Felek kor insanı ne kaptan kaba
Tarihli felaket nişan Erzincan

Bahar gelir güller açmaz bağında
Kâinat uykuda hep yatağında
Bir seher vaktinde uyku çağında

Feryadı dağlardan aşan Erzincan

Susmuş bülbülleri güller perişan
Gark olmuş toprağa kalmamış nişan
Kükredikçe dalgalara karışan
Hani Fırat ile coşan Erzincan

Dokuz kırk altıda uğradım gördüm
Veysel der içimden ağladım durdum
Bu ulu Tanrı'dan isteyin yardım
Gayret kuşağını kuşan Erzincan

(Kaya, 2011, s. 257)

1.5. 1943 Depremi

1943 depremi Tosya (Kastamonu) Lâdik (Samsun) depremi olarak adlandırılmaktadır. Bu depremin şiddeti 7,2'dir. Aynı yıl Adapazarı'nın Hendek ilçesinde 6,6, 1944'te Bolu Gerede'de 7,2, Kütahya Gediz'de 6, Balıkesir'de 6,8 olmak üzere şiddetli depremler yaşanmıştır. Anadolu'nun beşik gibi sallandığı 1943 ve 1944'lü yıllar büyük can ve mal kayıplarının, acıların yaşandığı yıllar olarak tarihe geçmiştir. Dolayısıyla bu yıllarda cereyan eden depremleri mevzu eden destanlara sıkça rastlamaktayız. Âşık Talibî Coşkun'un 1944 Bolu, Gerede ve Çerkeş'te meydana gelen depremle ilgili söylediği seksen dokuz dörtlükten oluşan "Deprem Destanı" bunlardan biridir. Orta ve Batı Karadeniz'de depremin etkilediği yerler ve hasarlar il il ve ilçe ilçe zikredilerek tahribat göz önüne serilmiştir. Âşığın "Adapazarı Depremi Destanı" adını taşıyan diğer bir destanı ise muhtemelen bu yıllarda meydana gelen deprem neticesinde söylenmiştir. Bu şiir on dört üçlük ve her üçlüğün sonunda aynen tekrar edilen iki mısradan oluşmaktadır.

Kastamonulu İhsan Ozanoğlu depremin etkilediği bölgede yaşayan bir âşık olarak üç bölümden oluşan bir destan oluşturmuştur. Fakat bunların her biri ayrı bir destandır. Birinci destan 15 dörtlükten oluşmaktadır. 11'li hece vezni ile kurulan bu destan abab/cccb/dddb... şeklinde kafiyelenmiştir. "Büyük Zelzele Destanı" başlığı sadece bu bölümün değil diğer destanların da başlığını oluşturmaktadır. İkinci destan Çorum'un Kargı ilçesi için yazılmıştır. On iki dörtlüktür. Âşık burayı anlatırken depremi "tufan, azap, afet" gibi kelimelerle betimlemiştir. Depremin acıklı sahneleri anlatıldıktan sonra buraya da devlet elinin ulaştığından bahsedilmektedir. Üçüncü şiir Kastamonu'nun Tosya ilçesi için yazılmıştır. On dörtlükten oluşmaktadır. Şiddetli bir zelzele ile her yer yıkılmış ve dağlar yerinden oynamıştır. Binalar yıkılmış, çok can verilmiş ve anaların iki eli böğründe kalmıştır. Çalışmanın hacmini artıracığı düşüncesi ile buraya sadece ilk bölüm alınmış ve üzerinde kısaca durulmuştur.

"Zelzele" ana redifi üzerine kurulan ilk destanda yas ile ümidin birlikte zikredildiği görülür. İlk dörtlükteki matem havası şiirin sonlarına doğru yerini ümide bırakmaktadır. Bu büyük deprem var olan acıları artırmış ve Kocaeli depreminin hemen ardından meydana gelmiştir. Oradaki yıkıntıların hemen ardından bu büyük deprem de mamur yerleri viraneye çevirmiştir. Âşığa göre bu deprem "görülmedik bir tufana" benzemektedir. "Ayakta ne varsa hepsini yıktın;/Eyledin hâkile yeksan zelzele!" ve "Temelden sarsılıp yarıldı dağlar" mısraları depremin şiddetini göstermesi açısından dikkate değer ifadelerdir. İlerleyen dörtlüklerde depremden etkilenen iller sıralanmıştır. Genel manada Orta ve Batı Anadolu'nun depremden etkilendiğini söylemek mümkündür. Kastamonu'da özellikle on yedi asırlık kalenin bu depremlerle yıkıldığı ifade edilmiştir.

Ozanoğlu diğer destanlarda olduğu gibi depremin müsebbibi olarak insanların suçlarını sorgular: "Allah'ım ne idi suçumuz bizim?". Deprem nedeniyle yerleşim yerleri boşatılmış ve kırlara taşınmıştır. Felaket karşısında insanın çaresizliğine de vurgu yapılmıştır: "Yetmiyor def'ine gücümüz bizim/Dermansız koydu bu yaman zelzele". Destanın sonlarına doğru devletin bölgedeki insanlara yardım elini uzatması ve yöneticilerin bölgeye gelmesinden söz edilmiştir. Son dörtlüklerde yüreklerdeki imanların bu sıkıntıları aşmaya vesile olacağından bahsedilmektedir: "O harabeler hep mamur olacak;/Şen yurduma yine neş'e dolacak/Yüreğimizde var iyman zelzele..":

Büyük Zelzele Destanı

Derdimiz bir iken bine yetürdün;
Açdın yüreklerde hicran zelzele!
Başımızda nice otlar bitürdün;
Vermedin bir nefes aman zelzele.

Erzincan, Kırşehir, Muğla, Dikili;
Sallanırken daha dün Kocaeli;
Kanmadın yıkmağa hem deli deli;
Ettin mamureyi viran zelzele!

Güzel vatanımı yıktın durmadan;
Yaramıza henüz merhem sarmadan;
Kıydın canımıza aman vermeden;
Oldun görülmedik tufan zelzele!

Can alıcı gibi devrana çıktın;
Nice yavruları öksüz bıraktın;
Ayakta ne varsa hepsini yıktın;
Eyledin hâkile yeksan zelzele!

Erzincan'dan vurdun Ordu Sivas'a;
Tokat, Samsun, Çorum hep düştü yasa;
Kastamonu, Sinop oldu bir arsa;
Serdin yere nice bin can zelzele!

Çankırı, Zonguldak, Bolu, Amasya;
Biter mi kasaba, köy saya saya?
Hele Kargı ile o güzel Tosya;

Gazabına oldu kurban zelzele!

Temelden sarsılıp yarıldı dağlar;
Harabezare yüz çevirdi bağlar;
Gören feryat eder, eşiden ağlar;
Dayanır mı buna insan zelzele!

Kastamonu'daki facia hele
Sığmaz ifadesi bir zaman dile.
Çökerken on yedi asırlık kal'e
Koymadın kimsede derman zelzele.

Allah'ım ne idi suçumuz bizim?
Kırlara taşındı göçümüz bizim.
Yetmiyor def'ine gücümüz bizim
Dermansız koydu bu yaman zelzele..

Senin kim dayanır, kim âfetine?
Rabbim dokunmaz mı bu izzetine
Aceb yakışır mı merhametine?
Hoş gör bırakmadı izan zelzele..

Hey benim yurdum, hey sarsılan vatan;
Kaldır başını hey bayılıp yatan...

Sil gözünü artık yanıp yas tutan!
Devam eylemez ya her an zelzele..

Kırılmış hepimizin kanadı, kolu
İnlerken uzandı devletin eli
Cumhuriyetin halk zaten temeli
Birgez daha etti beyan zelzele..

Devletin ricali geldi, dolaştı;
Hükûmet halk ile derdi paylaştı.
Var olsun yardımlar haddini aştı
Bırakmadı dilde güman zelzele..

Yiyecek, giyecek, hem barnacak;
O harabeler hep mamur olacak;
Şen yurduma yine neş'e dolacak
Yüreğimizde var iman zelzele..

Ozanoğlu var her derdin devası
Dert verir sevdiği kula Mevlâsı
İnönü'nün çoktur bize atâsı
Bir imtihan olsun İhsan zelzele
(Ozanoğlu, 1943, s. 7)

1.6. 1992 Erzincan Depremi

Yakın tarihin en önemli depremlerinden biri de 13 Mart 1992 yılında meydana gelen Erzincan depremidir. Birçok binanın yıkıldığı ve 653 insanın öldüğü bu depremle ilgili çok sayıda destan söylenmiş ve şiir yazılmıştır. Genel manada ağıt içerikli bu şiirler depremden duyulan üzüntüleri, çekilen sıkıntıları ve ülke olarak duyulan hissedişleri yansıtmaktadır. Depremle ilgili yazılan başlıca destan ve ağıtlar şunlardır: Ozan Kopuzlu "Kırk Gün Sonra Erzincan", Âşık Reyhânî "Gel Hele", Murat Çobanoğlu "Erzincan'a Ağıt", Halil Karabulut "Erzincan", Âşık Hasretî "Erzincan Felâketi", Âşık Gülhânî "Erzincan Depremi", Âşık Sefâî "Destan", Âşık Kul Nuri "Erzincan'da Ağladım", Âşık Mevlüt İhsanî "Ağlar Erzincan", Âşık Nuri Çırağı "Ağıt", Âşık Osman Feymânî "Erzincan'ın Deprem Destanı", Âşık Sümmanoğlu "Erzincan Destanı", Âşık Nusret Torunî "Erzincan Depremine Destan", Âşık Günay Yıldız "Yaman Olmuştu", Âşık İmâmî "Erzincan'da Deprem Acıları" Âşık Meydanî "Erzincan", Âşık Erol Ergânî "Erzincan", Âşık Ali Çatak "Erzincan Zelzele Destanı ve "Âşık Kul Mustafa "Yas Tuttu".

Erzincan depremi ile ilgili inceleyeceğimiz ilk destan Âşık Şeref Taşlıova'ya aittir. On bir dörtlükten oluşan bu şiir 11'li hece vezni ile oluşturulmuştur. abab/cccb/dddb... şeklinde kafiye örgüsüne sahiptir. Depremleri kader olarak görme anlayışı burada tekrar edilmiştir. İlk dörtlüklerdeki karamsar hava, şiirin sonlarına doğru yerini ümide bırakmıştır. Depremi yaşayanların ağzından bu olay Hakk'ın fermanı olarak algılanmaktadır: "Kaderimiz bize bunu diledi/Emr-i Hak'tan böyle ferman dediler". İlk dörtlükte depremin 13 Mart'ta Ramazan ayında gece vakti gerçekleştiği söylenmiştir. "Sana geldi âfetlerin nicesi" ifadesi Erzincan'ın daha önce de deprem âfetlerine maruz kaldığını anımsatmaktadır. Sekizinci dörtlükte Erzincan'ın yine büyük bir depreme

maruz kalması ve kırk bin can kaybetmesi hatırlatılmıştır. Bu yüzden bu ilin deprem nedeniyle birçok can ve mal kaybına uğradığı, tarih boyunca acılarının bitmediği belirtilmiştir.

Diğer destanlarda olduğu gibi burada da insan hayatını, insanın depremde yaşadıklarını merkeze alan bir anlatım tarzı benimsenmiştir. Çoğu ailenin/yuvanın dağılması, insanların toprak altında boğulup ölmesi, insanların anasını, babasını eşini ve çocuklarını araması, depremin dokuzuncu gününde insanların halen sağ çıkarılması insan odaklı yaklaşımın bazı örnekleridir.

Depremler insanların maddi manevi yıkımına neden olduğu için yardımlar büyük önem taşımaktadır. Depremden sonra komşu illerin ve devletin hemen yardıma koşması, milletin yardım için birbiri ile yarışması ülkenin tekrar şenlenmesi için ümit kaynağı olarak değerlendirilmektedir. Ayrıca "Can dayanmaz, imdat edin, yazık oldu, acı haller, acı haber, kurban" gibi ifadeler depremin âşığı iç dünyasında oluşturduğu hissiyatın dışavurumu olarak görülmelidir:

Dediler

On üç martta bir Ramazan gecesini
Deprem oldu Allah aman! Dediler
Sana geldi âfetlerin nicesi
Yazık oldu vâh! Erzincan dediler

Kandilli'den rasathâne duyurdu
Keder ve üzüntü sardı bu yurdu
Sanki toprak damarını ayırdı
Göklere ulaştı figân dediler

Haberi duyanlar düştü yollara
Can dayanmaz böyle acı hallere
İmdât edin darda kalan kullara
Gece karanlığı zindan dediler

Sallandıkça elek gibieledi
Zulüm üzerine dehşet çiledi
Kaderimiz bize bunu diledi
Emr-i Hak'tan böyle ferman dediler

Acı haber Ankara'da duyuldu
Komşu iller hemen yola koyuldu
Yakını olanlar düştü bayıldı
Sağ kaldı mı? Acep bir can dediler

Çoğunun yuvası dağıldı gitti
Kimi toprak altta boğuldu gitti

Binalar üst üste yığıldı gitti
Her tarafı sardı duman dediler

Herkes arar yavrusunu eşini
Ana babasını can kardeşini
Sağ kurtulur diye bekler başını
Yâ Rabbi ulaştır imkân dediler

Bin dokuz yüz otuz dokuz senesi
Yıkılmıştı Erzincan'ın binası
Çok insanın harap oldu hânesi
Telef oldu kırk bin insan dediler

Bunca servet bunca insan hederi
Tarih boyu bitmemiştir kederi
Deprem Erzincan'ın acı kaderi
Vermiştir sayısız kurban dediler

Kazası köyleri virâne olmuş
Bakınca renkleri sararmış solmuş
Dokuz gün enkâzın altında kalmış
Kurtuldu hemşire Nurcan dediler

Şeref der âfetler yurda erişti
Felâketler birbirine karıştı
Türk milleti yardım için yarıştı
Şenlensin bu güzel vatan dediler
(Özsoy, Aslan, Durbilmez, 1992, s. 60-61)

1.7. Diğer Depremler ve Söylenilen Destanlar

Deprem kuşağı üzerinde yer alan Türkiye’de büyük depremlerin yanında yerel olarak yıkıcı bazı depremler de meydana gelmiştir. Deprem bölgesinde yaşayan, olayı gözlemleme şansı olan veya iletişim araçları ile duyan âşıkların yukarıda incelediğimiz örneklere benzer destanlar yazdıkları tespit edilmiştir. İlk örnek Kütahya’nın Gediz ilçesinde 28.03.1970 yılında meydana gelen yaklaşık bin kişinin öldüğü, yirmi bin binanın hasar gördüğü depremle ilgilidir. Destan Âşık Ahmet Bayrak’a aittir ve “Kütahya Depreminde Ölen Kardeşlerimizin Destanı” adını taşımaktadır. İkinci örnek yine aynı depremi konu almaktadır. Âşık Eyup Yavuzdeğer’e ait olan bu destan “Gediz ve Emet’te Olan Depremin Acıklı Destanı”dır. Üçüncü örnek 22.07.1967 yılında Adapazarı’nda meydana gelen depremi mevzu etmektedir. Yazarı Âşık Hüseyin Elikara olup şiir “Adapazarı Depreminde Ölenlerin Destanı” adını taşımaktadır. Dördüncü destan 18.03.1953 yılında Çanakkale’nin Yenice ve Çan ilçelerinde etkili olan depremle ilgilidir. Destan eserde kendisini depremi yaşayan bir kişi olarak belirten S. Güzeycan’a aittir ve “Çan Zelzelesi Yenice Felaketi Destanı” adını taşımaktadır. Beşinci destan yine Ahmet Bayrak’a aittir ve “Varto Kazasının Doğudaki Zelzele Felâket Destanı” adını taşımaktadır. Bu destanda 07.03.1966 yılında Muş’un Varto ilçesinde meydana gelen deprem anlatılmaktadır.

Türkiye’nin yakın tarihinin en önemli depremlerinden biri hiç şüphesiz 17 Ağustos 1999 tarihinde meydana gelen Marmara depremidir. Yirmi bine yakın insanın öldüğü, büyük çapta maddi hasarın meydana geldiği bu depremle ilgili çok sayıda destan yazılmıştır. Bu destanlar müstakil bir çalışma oluşturacak mahiyette olduğu için çalışmaya dâhil edilmemiştir. Fakat Doğan Kaya’nın “Sivaslı Âşıkların Marmara Depremi ile İlgili Destanları” gibi bu depremi konu alan bölgesel çalışmaların yapıldığı da bilinmektedir.

Sonuç

Âşık edebiyatında toplumda meydana gelen olayların anlatıldığı destanların mevzularından biri de depremlerdir. Büyük can ve mal kayıplarının yaşandığı, toplumun genelini etkileyen depremler bu sanatın icracıları olan âşıklar tarafından ele alınarak insan ve toplumların yaşadığı travmalar sanatçı bakış açısıyla ortaya konulmaya çalışılmıştır. Kimi zaman objektif bilgilerin de yer aldığı bu şiirlerde aslında bir toplumun yaşanan olay karşısındaki tepki ve değerlendirmelerini görmektediriz. Tarihi bilgileri de destekleyen bu destanlar olaya karşı insanî bakışı yansıtmaktadır. Bu nedenle geçmişin acılarını geleceğe taşıma ve bu bağlamda ondan ders alma açısından eşsiz bilgilere sahiptir.

İncelediğimiz destanlardan hareketle depremleri mevzu eden bu eserlerde genellikle 11’li hece vezninin kullanıldığını ve dörtlük sayısının beşten yetmiş üçe kadar çıktığını ifade edebiliriz. Bentlerin sonuna kimi zaman değişen, kimi zaman aynen tekrar edilen bağlama bentlerinin eklendiğini de görürüz. Bu bağlama bentler, yaşanan acıya karşı duygusal tepkilerin ifadesi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Hacim olarak uzun destanlarda depremin yeri ve zamanı konusunda sıklıkla ayrıntıya girilmektedir. Depremin merkezi yanında bu depremden etkilenen civar yerleşim birimlerinin adları ve buralardaki durum da zikredilmektedir. Depremin yılı, mevsimi, ayı, günü hatta saatine kadar ayrıntılar da kimi zaman detaylı olarak verilmektedir. Destanlarda yıkılan yapılar, kaybolan mallar üzerinde durulmakla birlikte

en çok depremden zarar gören, yaralanan veya ölen insanların durumları, yaşayanların feryatları, gözyaşları ve inlemeleri açık olarak belirtilmiştir. İnsani trajedinin ağırlıklı olarak ele alınması bu destanları ağıt türüne yaklaştırmaktadır.

Depremın meydana gelişi ve sonrasında yaptığı tahrifat mübalağalı bir şekilde ortaya konmaktadır. İnsanların yerin dibine geçmesi, dağların haykırması, yerlerin gürlemesi, genel tablonun kıyamete veya Nuh Tufanı'na benzemesi bunlardan bazılarıdır. Depremler geçmişte olduğu gibi bugün de Türk toplumunda bir kader olarak değerlendirilmektedir. Hakk'ın bir emri ve imtihanı olarak betimlenmektedir. Fakat depremin meydana gelişine insanlar ve genel manada bozulmuş toplum neden olmuştur. Âşıklara göre insanların haram helal ayırt etmemeleri, şerhlerin ve kötülüklerin artması, günahların çoğalması bu felakete davetiye çıkarmıştır. Meydana gelen olaylar insanın yaratıcısıyı hatırlaması ve ona yönelmesine, yalvarmasına, kısaca dini hassasiyetlerin artmasına vesile olmuştur.

Büyük depremler neticesinde olayın dünyada duyulması ve diğer devletlerden yardımların gelmesi de deprem destanlarında mevzu edilmiştir. Bu durum büyük olaylarda dünya toplumunun birbiriyle kenetlenebileceğinin göstergesidir.

Bazı destanlarda olayların nakli ve haber verilmesi kaygısı ağır bassa da özellikle kısa destanlarda edebî yönün daha başarılı olduğu görülmektedir. Kısa destanlar olayları genel çerçevede bir insanlık dramı gibi sunarken uzun destanlar daha çok olayların teferruatına girerek Anadolu insanının trajedisini başarılı bir şekilde yansıtır. Bu trajedinin Türkiye'de en son 6 Şubat 2023 tarihinde Kahramanmaraş merkezli depremlerde yaşandığını göz önüne aldığımızda, destanların insanlara ve topluma aynı acıların yaşanmaması için önemli mesajlar ileteceği aşikârdır. Şüphesiz bu toplumun yaşayan âşıkları bu depremle ilgili de benzer şekilde destanlar yazacaklar ve sanatçı görevlerini yerine getireceklerdir.

Kaynakça

- Akın, L. (2011). İlk Müstakil Deprem Kitabı: Risâle-i Zelzele. *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 44, 1-81.
- Bayrak, A. (1966). *Varto Kazasının Doğudaki Zelzele Felâket Destanı*. Sivas: Sebat Matbaası.
- Bayrak, A. (1970). *Kütahya Depreminde Ölen Kardeşlerimizin Destanı*. Sivas: Sebat Matbaası.
- Dündar, A. (2019). 1939 Erzincan Depremi ve Destân-ı Zelzele. *Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4(2), 759-778.
- Elikara, H. (1967). *Adapazarı Depreminde Ölenlerin Destanı*. (Yayın yeri ve basım bilgileri mevcut değil).
- Esen, A. Ş. (1999). *Anadolu Destanları*, (Haz. P. N. Boratav, F. Özdemir). Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Güzeycan, S. (1953). *Çan Zelzelesi ve Yenice Felaketi Destanı*. Çanakkale: Güven Basımevi.
- Kaya, D. (2005). *Âşık Talibî Coşkun*. Sivas: Sivas Belediyesi Kültür Yayınları.
- Kaya, D. (2011). *Âşık Veysel*. Ankara: Akçağ Yayınları.

- Ozanoğlu, İ. (1943). Büyük Zellele Destanı. *Ecevit Mecmuası Neşriyatı I*, Kastamonu, Açksöz Matbaası.
- Özdemir, C. (2021). Salgın Hastalıkların Âşıkların Şiirlerine Yansımaları: Veba Salgını Dsetanı Örneđi. *Salgın Hastalıkların Sosyal Hayata Etkisi ve Kültürümüzde Koronavirüs Vakası* (Editör Prof. Dr. Bekir Şişman), Çanakkale: Paradigma Akademi Yayınları.
- Öztelli, C. (1976). *Uyan Padişahım*. İstanbul: Milliyet Yayınları.
- Öztürk, A. O. (1998). Erzincan Depremleri Üzerine Destanlar. *Millî Folklor*, 39, 141-142.
- Sezer, H. (1996). 1894 İstanbul Depremi Hakkında Bir Rapor Üzerine İnceleme. *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 18(29), 169-197.
- Yakar, H. İ. (2002). *Gelibolulu Sun'î Divânı ve Tahlili*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi.
- Yavuzdeğer, E. (1970). *Gediz ve Emet'te Olan Depremin Acıklı Destanı*. İzmir: Doğruyol Matbaası.